

Márai Sándor tárgyi világa

A 19-20. század társadalmi változásait elemezve, a társadalomnéprajz több kutatója kísérelte meg értelmezni a polgárosodás elmaradásának jelenségét a magyar paraszti társadalomban. Hofer Tamás például egy helyen ezt írja: „A modernizáció vagy más terminusokkal: a kapitalizálódás, a társadalom polgári átalakulása másodlagosan és ellentmondásokkal, következetlenül valósult meg.”¹ Kiemelkedő kutatók hasonló dilemmáiból kiindulva, jelen írásunkban kísérletet teszünk a Márai Sándor által ábrázolt polgári életvilág felidézésére, és egyszersmind kitekintünk a korabeli paraszti kultúrára. A tárgyak ugyanis mindkét életvilágban szigorúan meghatározott funkciókkal rendelkeztek és tagolták a ciklikus időt. Sedlmayr Krisztina írja: „Az évszakok évről-évre ismétlődő feladatokat hoztak, a tavasz a nyárra, a nyár saját feladatain túl az őszre és télre való felkészüléssel telt. Ebben a készülődésben mindig nagy szerepet kaptak a tárgyak, a felszerelés biztosítása, rendbetétele és az éppen nem időszerű tárgyak biztonságba helyezése”.²

A tanulmány két részben mutatja be a Márai-életműben megjelenő tárgyi világot, különös tekintettel a polgári és a paraszti tárgyak összehasonlítására.³ Az első rész Márai *Szindbád hazamegy* című regényéből kigyűjtött tárgyi szókészletet és a tárgyak előfordulásának környezetét mutatja be, amely a tárgyak használati funkcióit is meghatározza.⁴ A Szindbád-metaphora előtérbe helyezését az indokolja, hogy a vándor Márai német, olasz, francia és tengerentúli életeiben mindig nagy esemény volt Magyarországra visszaérkezni, ez a hazajövés-élmény volt a vándor igazi öröme. Szegedy-Maszák Mihály írja: „1948 és 1956 között sokszor megkísértette a gondolat, hogy haza kellene térnie. »Harmadszor vagy negyedszer álmodom ugyanazt csekély változatokkal: hazamentem Magyarországra.«”⁵ Ennek az ismétlődő álomnak a hatására írta meg a *Szindbád hazamegy* című regényét. A tanulmány második része az *Egy polgár vallomásai*

1 | Hofer Tamás: Három szakasz a magyar népi kultúra 19–20. századi történetében. In: uő: *Antropológia és/vagy néprajz*. Bp. 2009. 90–107. 93.

2 | Sedlmayr Krisztina: *A modern háztartás születése. Változó stratégiák, változó gyakorlatok az 1930-as években Magyarországon*. Bp. 2018. 72. (Néprajzi Értekezések 7.)

3 | Lásd: Hofer Tamás: A „tárgyak elméletéhez”. Felszerelések és tárgyegyüttesek. In: uő: *Antropológia és/vagy néprajz*. Bp. 2009. 236–263. 240.

4 | A mintegy 7 oldalnyi szókészletből terjedelmi korlátok miatt csak 3 oldalnyi anyag szerepel a tanulmányban.

5 | Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor (1900–1989)*. Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. (Elhangzott 2002). Bp. 2006. 269–282. 275.

című regény⁶ gazdag szövegekörnyezetben a művészi hatású olvasatok segítségével már egy sajátos Márai környezetet láttat, miközben a néprajzi és a művészeti (szépirodalmi) tárgyértelmezés közös gyökerére irányítja a figyelmet.

Szindbád tárgyai

Ötvös Anna, az író kassai életének kutatója a kassai polgárok életkörülményeinek fejlődéséről ezt írja: „A kultúra fejlődését természetesen a gazdaság előrehaladása segítette a legjobban. A kassai polgárok legfőbb kereseti forrása az ipar, a kereskedelem, a szőlőművelés és a bortermelés volt. A 19. században manufaktúrákat és gyárakat alapítottak; tisztító, kékfestő, porcelángyár, nyomdák, papírmalmok, cukor-, likőr- és dohánygyár, pótkávégyár és gépgyár is épült a városban. Ennek köszönhetően 1850 után Kassa rohamos fejlődésnek indult, megkezdtek az utcák aszfaltozását, bevezették a gázvilágítást, és 1891-ben átadták az első telefonhálózatot”.⁷ Maga Márai pedig így ír saját kassai családi életükről: „És közben, felnagyítva, ott állott díszes keretben nagyapa fényképe, ahogy az ezüstlakodalomra felöltözött, selyemhajtókás szalonkabátban, kihajtott keménygallérral, fekete csokornyakkendővel, a mellényen keresztben az arany óralánccal, szakállasan és mosolygósan, ahogy a jó doktorhoz illik...”⁸ Márai rendszeres naplói író volt, amelyek 1976 és 1997 között jelentek meg. Bejegyzései a kor szak fontos dokumentumai. A „teljes napló” forrásértékéről állapítják meg Pritz Pál és Mann Jolán, hogy „a benne szereplő részletes leírások miatt jelentős, noha általában Márai a hétköznapitól eltérően közelített a valóság leírásához. Ennek részben szépírói mivolta volt az oka: mint láttuk, olykor a szépírói technikák vezették.”⁹

A *Szindbád hazamegy* c. regény 1940-ben jelent meg.¹⁰ Gondolati rendjét a kötet ajánlása mutatja. A szerző ezt a művét irodalmi társa, Krúdy Gyula emlékének ajánlja: „Kéhlieknek, a kis Bródynak, a vörösbajszú főpincérnek, az íróknak, s mind a nőknek, zsokéknak, hajósoknak és úriembereknek, akik ismerték őt, s szerették és gyászolják a világot, mely utánahalt. M. S.”

Az ajánlás érzelmes és gondos vázlatja a kor polgári életformájának, művészi ízlésének. A regény főhőse a Szindbád álnév mögé rejtőzve élt. Márai Krúdy álomvilágaként jeleníti meg saját 1940-es évekbeli életvilágát: „Azután, szokása szerint babonás módra, jobb lábbal lépve át a küszöböt, kilépett a világba, melyet minden reggel olyan érzésekkel kerestett fel, mint a csósz a dobra került birtokot, melyre nem vigyáz már senki; csak az Isten és Szindbád, a hajós.” A küszöbön kilépő Szindbád kalandjai után a regény így fejeződik be: „Így mosolygott és utazott a hajós, mert végre hazament... A gyertya csonkig égett s utolsó lobbanásával megvilágította Szindbád arcát. Most bölcs volt a csukottszemű arc, közömbös és szigorú. Csak Keleten tudnak ilyen közömbösen és méltóságteljesen nézni az urak, mikor vége van valaminek.” Márai művei közül a *Szindbád hazamegy* rajzolja fel a történelem kezdeteit és a keleti világ

6 | Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Regény. Bp. 2011.

7 | Ötvös Anna: *Lola könyve. Kassától Márai Sándorig*. Szerk. és utószó: Mészáros Tibor. Bp. 2017. 17.

8 | Ötvös Anna: *i. m.* 29.

9 | Sipos Balázs: Az igazi történelmi élmény. A naplóíró Márai Sándor és az 1945–1948-as évek ábrázolásai. *Múltunk* LXII. évf. 2017/1. 159–186. 174.

10 | Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*. Bp. 1940.

karaktereit, hogy a polgárosodás idő-folyamatát és földrajzi megjelenéseit segítségül hívja a polgári karakter tartozékainak felsorolásával, vagy inkább megalkotásával.

A tárgyi néprajzi szakirodalom élesen elválasztja a polgárság és a parasztság tárgyi világát. Az etnográfiai megközelítés akár ezer év tárgyi világára is reflektálhat. „Ha azt vizsgáljuk – állapítja meg Hofer Tamás –, hogy egy adott társadalom egy adott pillanatban hogyan él tárgyaival, először számba kell venni magát a tárgyállományt.”¹¹ Gazda Klára néprajzi elemzése a közösségi tárgykultúráról, annak művészeti hagyományáról segítségül hívható a polgárosodás kérdéseinek megválaszolásához is: „A tárgy a kultúra anyagi tényezője. /.../ A népművészet adott paraszti közösség rétegművészete, amely időben mélyebb korok össztársadalmi művészetéből eredő gyökerekkel rendelkezik, és a más társadalmi rétegek (nemesek, polgárok, városi kispolgárok), olykor más közösségek alkalmazott művészetének hatását, a provinciális, valamint az uralkodó réteg magasművészetének rá gyakorolt befolyását mutatja.”¹² Márai polgári világának tárgyai között vannak olyan tárgyak, amelyek más kultúrkörben nem fordulna elő (például: havanna szivar bőrtokban, sárga everlasting cipő, szattyánzacskóban aranyrudak, cügos cipő, márványasztal.) Ez természetes is, hiszen Hofer Tamást idézve: „Magyarország Európának abba a középső és keleti sávjába tartozik, ahol a modernizáció vagy más terminusokkal: a kapitalizálódás, a társadalom polgári átalakulása másodlagosan és ellentmondásokkal következtelenül valósult meg”.¹³

Idevágó jegyzékünknek csak egy kis részét tartalmazza az alábbi példaanyag:

„Így ült az ágy szélén, vakaródzva, kezében harisnyával, szájában a dohányfüst keserű ízével.” (10)

„A régi ágyneműek, szakadozott, öreg szállodai törölközők, melyekbe nemzedékek törölték bele az emberi élet szennyét, a szállodai szoba asztalát és az ágyakat leborító kopott, sötét bordó terítők és takarók.” (156)

„Talán itt állott a ház, a kertben iromba színekkel mázolt agyagtörpe, Piroska és a farkas, róka, nyuszi őrizték a fehér kavicssal felhintett utakat.” (122)

„szótlatlan kötötte derekára az ágyékkötőt, s nyugodt léptekkel ballagott le a fürdőmedencébe” (50)

„megbízhatóságnak sokféle feltételét elárulta a fekete márványasztal ... csak ilyen asztalon lehetett elhelyezni újságot, vizespoharral megrakott nikkeltárcát, feketekávés poharat, hamu- és gyufatartót ahogyan kellett és illett” (163)

„Ebédnél érezte az ember igazán, hogy itthon van az áldott hazában, az asztal a legszegényebb ember számára is megterül valahogyan e csodálatos országban.” (169)

„tudta, mi az értéke egy embernek vagy átmeneti kabátnak” (34)

„Nem szeretem, ha kocsisom görbe háttal ül a bakon, mint ahogy a legtöbb Nepomuki Szent János görbedezik az országutak mentén.” (45)

„szekrény tetején száradó birsalmák, fenyőpálinka” (131)

„s tudja, hogy egy pohár hideg trencsényi borovicska, fiatal hagyma, tokaszalonna és soroksári kenyér legalább úgy hozzátartozik téli reggeleken a szerelemhez, mint a nagyuszavak, ravaszok és nyakatekert csókok” (72)

11 | Hofer Tamás: *i. m.* (A „tárgyak elméletéhez”) 240.

12 | Gazda Klára: *Közösségi tárgykultúra – művészeti hagyomány*. Egyetemi jegyzet. KJNT – BBTE. Kvár, 2008. 11.

13 | Hofer Tamás: *i. m.* (Három szakasz...) 93.

„**botjára dülve és csukott szemekkel**” (31)

„Hol Felvéghy úr, aki soha nem indult el hazulról **bőrtokba zárt havannái és szatytyánzacskóba rejtett aranyrudjai** nélkül. (11)

„illat, mely úgy vonta be a kopott **bútorokat**, mint a holdfény” (159)

„úgy merevedtek meg a **szoba bútorai** és a **használati tárgyak**, mint a különös állatok a vidéki múzeumok spirituszos **üvegeiben**. Mintha minden emlék lenne e házakban, a **legközönségesebb tárgyak** is: emlék, de minek az emléke?” (124)

„A főpincér lelkében is visszhangzott a kérdés s a szakmabeli férfiú, aki ványadt, kitaposott **cugoscipőjében** egy hosszú pincéréleten át vándorolt” (194)

„szelíd dicsfényvel hintette meg azt a kissé poros, barokk pompát, melynek **csaváros oszlopai, márvány fölkéi, híres festők mesterkeze által festett falfestményei között**” (78.)

„mint egy kutató, aki **cserepekből, törmelékekből**, műreemek **vásott darabkáiból** iparkodik újra megalkotni egy eltűnt korszak nagyszerűségét” (173)

„mintha ő is ott állana a nógrádi megyeháza nagytermében, a gyertyákkal ékített **csillár** alatt” (132)

„mintha egy részeg festő áztatná itt hajnali kábulatban **ecsetjeit**” (52)

„isznak-e még a Kék hordóban reggelenként **eperpálinkát?**” (37)

„keresztet vetnek, mikor leoltják az **éjjeliszkerényen** a foszlott, sárga selyemerővel borított villanykörtét” (156)

„egy szép hosszúkás formájú, vizslakutyaszínű, **sárga everlasting cipő**, melyet este egyetlen mozdulattal rúgott le az ember lábáról” (48)

„férfiak és nők ... életét, csendes szertartásaikat, **cseresznye fabútorokkal, foszladozó családi képekkel, hímzett emlékjelekkel, pipatóriummal és régies könyvszekrényekkel** megrakott lakásaikat” (118)

„mert szerette Jókai regényeit olvasni nyáron, az iglőfüredi szálloda dohos, tengeri fűvel bélelt, lyukashuzatú **diványán** elheverve” (139)

„ahol a **függöny, a csillár, az almáriom az ősök üvegszem, hideg áhítattal báméskodó arcképe**” (118)

„az angol tréner felügyelete mellett szakmányban izzadtak a hetvenfokos hőlégek kamrában, s aztán rövidnyelű **fakéssel** vakarták le hátukról és csapkodták maguk körül az izzadságot, hogy annál is könnyebbek legyenek délutánra” (52–53)

„**felhúzta cipőit, homlokába nyomta puhakalapját**, mégegyszer körülnézett a lakásban, ahol egyszerű és puritán volt minden, mint egy szerzetes otthonában” (24)

„odakészítették-e a könnyű **homokfutó ülésére a kockás takarót?**” (25)

„talán még az **elefántcsont-rózsafüzér** is ott lapult a **kéziszatyrában** ...” (12)

„akik apai örökségüket, az **alföldi ezerholdakat** költötték el az írói munka életformájára.” (86)

„hosszan el tudtak gyönyörködni egy színesnyomatú angol **folyóirat tájképeiben**” (164-165)

„a Lónyay-utcai jótékony intézet vasrácsos pénztáránál, hóna alatt **frakk-kabáttal** és a nagypapa **ezüstórájával**” (136)

„Gyöngéje volt, hogy a **fürdővízben** meséljenek neki.” (43)

„a nők báléjszaka előtt titokban új kék szalagot húztak **fűzőjükbe**” (132)

„A **gyertya** csonkig égett s utolsó lobbanásával megvilágította Szindbád arcát.” (216)

„S hol volt már Török Gyula, aki regényt írt a magyar úri rend jelképéről, a **zöldkőves gyűrűről.**” (87)

„ahol tiszteletére és utasításai szerint főzött **hallevessel**, s **arácskörnyci olasz rizlinggel** iparkodott megzavarni az özvegy bodrosra kolmizott szőke fejét – a bécsi szálloda **sárga huzattal borított bútorairól**, a **pehelyágyról**, **Szent István templomának harangszaváról**, s egy bizonyos »**kontusovka**« nevű **pálinkáról** adott elő, melyet a **közeli Dóm-pincében** mérnek a kövér stajerországi barátok” (15)

„tudta, hol lehet olcsó és megbízható **harisnyákat** vásárolni” (34)

„akkoriban határszélre száműzött diáknak egyszer megmutatta betegesen fehérhúsú térde fölött **hímzett harisnyakötőjét**” (17)

„szerette az egymeletes, **sárga ház** méreteit, szerette a kapualjat” (43)

„Ezért is írt, hogy a szavak csodálatos tégláiból egy-egy pillanatra összerakja még az emlékek mélyvizében elsüllyedt földszintes **sárga házat.**” (122)

„hogy volt egy másik Magyarország. S élesen látta ezt a másik **házát**, melyet szívével és tollával védett” (41)

„e fürdőben elhelyezett **hirdetésekből** tudta meg, kinél kell **farsangi hosszú fekete kesztyűt vásárolni**, vagy meleg **alsót**, melyet bokánál kell megkötni, s ez még a **koporsóba** is elkíséri az embert” (48)

„az este első árnyainak settenkedése, a **hold** vigyorgó, bandzsi sündörgése az égen... a **kőpad.**” (148)

„magyarrá lett mindenki, akinek szívét egyszer átjárta egy balatonparti éjszakán a **holdfény**, a **bor**, a **rózsák illata** és a **hegedűszó**” (117)

„Aszt úr kocsmájában mérnek még abból a **hordóból**, mely valamikor színültig volt telve a nemes somlyóival.” (188)

„Nem mondom, hogy nem jobb a tüdőnek **hótalpakon** csúszkálni a Svábhegyen, mint Bátaszéky úrral vitatkozni.” (97)

„a földi ingókat nézte, melyeket magáénak mondhatott. Tizenöt **inge** hevert egy szekrényben s három rend sötét **ruhája**, köztük a **frakkja** is.” (214)

„s úgy őrizte az **irattáskát**, melyet maga mellé fektetett a székre, mint az óbudai gyárak pénztárosai szombat este a **bőrtáskát**, melyben a munkások fizetését cipelik.” (92)

„Mindenek előtt a levelek sorrendjét vizsgálta meg, oly aggályosan, mint a British Museum egyik szakértője egy régi egyiptomi **írástekerceset.**” (170)

„néha megbámulta egy kósza **százasbankó** balsarkában Mátyás, az igazságos arcképét.” (33)

„Egyik **szék magasabb volt az asztal körül**, másik alacsonyabb, mert az Andrásnyak vigyáztak, hogy gőgös ebédvendégeik közül egyik se nőjje túl emberfej-hosszal az asztalnál szomszédját.” (144)

Szent István templomának árnyékában szállott meg Szindbád. (10)

„A társalgóban régi kubai havannai **szivarok aranybíbor gyűrűjével** teleragasztott **kályhaellenző** állott a barna **cserépkályha** előtt.” (123)

„oly közömbösen nyújtotta át az öngyilkosjelölteknek és a szerelmeseknek a **szobakulcsot**” (157)

„feketeszemű és tragikus arckifejezésű örmények, kik **szőnyegekkkel** kereskedtek, s hosszú rudakra göngyölt **perzsa futókat** szorongattak maguk mellett az üléseken” (26)

Tárgyak az Egy polgár vallomásaiban

Márai a polgári tárgyi világ sajátosságait, a polgári élet egész karakterét az *Egy polgár vallomásaiban* szépirodalmi környezetben mutatja be.¹⁴ Az életmű egyik kiemelkedő kutatója, Mészáros Tibor az író „legmaradandóbb művének” tartja ezt az 1935-ben megjelent kötetét: „Márai a »Krisztusi kort« elhagyva emlékezik vissza őseire, életére s mindarra, amit tőlük, általuk kapott: műveltséget, az alkotás parancsát, a múlt értékeinek őrzését, egy életformát és mentalitást – mindazt, amit röviden polgári értékrendnek hívnak. Önéletírása egyik erénye, hogy megpróbálja a lehetetlent: újjáalkotni egy már csak az ő emlékeiben létező osztályt és műveltséget...”¹⁵ A később csak részben említett Márai naplójáról is állítható, hogy forrásértékük „a benne szereplő részletes leírások miatt jelentős, noha általában Márai a hétköznapitól eltérően közelített a valóság leírásához”.¹⁶

A tárgyak rendszeréről írva Jean Baudrillard megállapítja: „Minden korszak bűrtorzata hű tükörképe a kor családi és társadalmi struktúrájának. A tipikus polgári enteriőr az ebédlő és a hálószoba patriarchális együtteséből áll”.¹⁷ Mekis D. János Márai tárgyainak „tárgykultúra felől közelítő” irodalmi elemzésében (szintén) hangsúlyozza, hogy a tárgy a való mivoltán túl „a fenomenológiai értelemben vett tárgyiságot is jelenti, másrészt pedig a könyvnek a leírás és a jellemrajz műfaji emlékezetén is nyugvó projektumára utal”.¹⁸ Tamás Péter *A megelevenedett tárgyak prózapoetikája* c. tanulmánya ezt a kutatási szemléletet mutatja.¹⁹ Fried István szerint a tárgyak elemzése „lehetőség egy autentikus idiolektus kimunkálására”.²⁰

A tárgyak szemléletesen mutatják meg a társadalomban bekövetkező változásokat. Elsősorban a polgárosodás, illetve a középosztályhoz való csatlakozás mértékét, lehetőségét. Erről mondja Schöpflin Aladár: „A létesítendő középosztály emberanyagát onnan vették, ahonnan lehetett, a régi nemességből és lateiner osztályból, de mivel ez nem volt számra és képzettségre elegendő, a parasztságból még csak sokára lehetett volna középosztályhoz tartozó emberek nagy sokaságát kitermelni, hozzávették a hazai kisebbségekből és a nemrég beköltözöttekből azokat, akik hajlandók voltak nyelvileg és érzelmileg a magyarsághoz csatlakozni”.²¹ Vagy Hofer Tamás: „A modernizáció miközben átalakítja a régi tárgyi világot, elpusztítja a hagyományos műveltségeket, maga a népi kultúra fogalma a modernizációval született meg. A népi kultúra fogalma eleve

14 | Terjedelmi okok miatt csak a regény első kötetét dolgoztam fel és csoportosítottam témák szerint.

15 | Mészáros Tibor: „... Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek...” Rendhagyó életrajz Márai Sándorról. In: Uő: *Éltem egyszer én, Márai Sándor*. Bp. 2000. 7–27. 13.

16 | Sipos Balázs: *i. m.* 180.

17 | Baudrillard, Jean: *A tárgyak rendszere – A lakótér. A funkcionális rendszer, illetve az objektív megközelítés*. Ford. Klaniczay Júlia és Szenes Zsuzsa. Bp. 1987. 112.

18 | Mekis D. János: *Márai tárgyai (A polgári tárgykultúra jelszerűsége A négy évszakban)*. Forrás LII. évf. 2020/9. 50–58. 54.

19 | Tamás Péter: *A megelevenedett tárgyak prózapoetikája* Mándy Iván és V. Nabakov műveiben. In: *Folyékony szobor vagy szilárd szökökút. Tanulmányok Nemes Nagy Ágnes és más újholdasokról*. Szerk.: Buda Attila, Palkó Gábor és Pataki Adrien. Bp. 2017. 422–453.

20 | Fried István: *Márai Sándor: A huszadik század koronatanúja*. Bp. 2018. 149–152.

21 | Schöpflin Aladár: *Erdélyi magyarság. (A Nyugat ankétja 1940)*. In: *Üdvözlégy szabadság*. Szerk.: Pomogáts Béla. Pomáz, 2013, 356–357. 356.

a társadalom és a műveltség megosztottságából indul ki...”.²² Illetve máshol ugyanő: „A népi kultúrát nem csupán kikezdi, fölbomlasztja a modernizáció, hanem – egy ideig – éppen késői virágkorát is kiválthatja”.²³

Márai Sándor családi ősei a tárgyi környezet elmesélésével kerülnek kulturális környezetbe. Maga a tárgy hordozza azokat az alapismereteket, amelyek ha nem is meghatározó, de megközelítő támpontot jelentenek az életforma és a mentalitás meg-rajzolásakor.²⁴ „A tárgyak jelzik az otthon berendezésének módját, és olyan változókkal kapcsolódnak össze, mint a stílus, modernitás, természet és kultúra, jelentés, érték, nyelv, nemzeti hovatartozás, emlékezet és identitás”²⁵ – írja Bo Lönnquist. Így a polgári világot tárgyak által megjelenítő Márai Sándor az *Egy polgár vallomásaiban* kora társadalomtörténeti és gazdasági folyamataira is rávilágít:

| (Házak, bérházak) „Ebben a városban minden ház, még az olyan is, ahol több család lakott, és bért fizettek a lakók, családi háznak tetszett. Az igazi város szinte láthatatlan volt, befelé épült, az utcások földszintes homlokzata mögött terült el.” „A város elrejtett a házak udvarain.” „Bérház volt, partájjal. A régi patricius családok nem szívesen vettek volna lakást ilyen házban. Le is nézték kissé a nagy ház jövevény, talajtalan lakóit. ... Apám is úgy gondolta, hogy úriember nem fizet bért és nem lakik idegen házban; s mindent elkövetett, hogy mihamar saját házba költözhesünk. De addig még eltelt jó idő, másfél évtized is. A »saját házba« én már csak látogatóba jártam le, nagy diák voltam már akkor, s nincs is jó emlékem arról a fölöslegesen tágas, csaknem fényűző épületről.”

| (A bérházak akkori technikai felszereltsége) „Igazi, szomorú bérház volt partájjal, rácsos hosszú »gang« tekergett az emeleten, mosókonyhával, központi fűtéssel és a melléklépcsőn elhelyezett cselédklozetekkel.” „Ez a »modern« építész, aki a mi bérházunkat építette, újjító volt azon a vidéken, mikor művében ilyen határozottan elkülönítette az urak és a cselédek együttélésének szükség-helyeit. Diákkoromban dicsekedtem is, hogy a mi házunkban a cselédek külön klozetre járnak. A valóság az volt, hogy a cselédek különös szeméremmel és idegenkedéssel, nem látogatták az elkülönített illemhelyeket, s nem is lehet tudni, hova jártak hát.” „A lépcsőházból lakószoba méretű előszobába nyílt az ajtó, a tükrös szekrény állott itt, a falon hímzett kefetartó lógott és szarvasagancs, s ez a szoba borzongatóan hideg volt télen, mert elfelejtettek fűtőtestet építeni bele, így aztán nem is fűtötték, s a vendégek bundái jegesre fagytak a fogason.” „Ez lett volna a főbejárat. [...] A lépcsőházból, itt csak a megbecsült vendégeknek nyitottak ajtót. A cselédek, a családtagok a szülők is a folyosóról jártak be a lakásba a konyha mellett nyílt egy kis, üveges ajtó, csengőt se szereltek ide, kopogtatni kellett a konyhaablakon. A család barátai is erre jártak be a lakásba.” „Az udvar végibe építettek még egy nagyon csinos, földszintes tálkalmányt, afféle »kétszobás

22 | Hofer Tamás: Modernizáció és a népi kultúra modelljei. In: uő: *Antropológia és/vagy néprajz*. Bp. 2009, 223–235. 223.

23 | Hofer Tamás: Néhány fogalom és értelmezés. In: uő: *Antropológia és/vagy néprajz*. Bp. 2009, 189–190. 190.

24 | Erről egyik korábbi tanulmányomban részletesebben írtam. Lásd: Szacsvay Éva: Életmód és életmód-alakítás új tárgyak bevezetésével. *Néprajzi Értesítő* XCIX évf. 2017. 105–126. 105.

25 | Bo Lönnquist: Az otthon mint ideál... In: *Korunk és tárgyaink – elmélet és módszer*. Szerk.: Fejős Zoltán és Frazon Zsófia. *MaDok-füzetek*, 2004. 2. 122–126. 122.

családi házat«, ez volt a házmester lakás.” „Kerekeskútból villanyerővel hajtják fel a vizet a lakásokba, a házmester felesége hajnalban és későn este indította meg a kis villanymotort. A villanyvilágítás már divatos volt, a villanyégők felváltva működtek az Auerégős gázlámpákkal. Sok helyen világítottak még petróleummal is. ... így különösen a cselédek, künn a konyhában; s a házmester is petróleumot égetett a lépcsőházban”.

| (A bérház lakói) „Két zsidó család lakott a házban, egy »neológ« világfiás és polgárosult gazdag család, az emeleti nagy lakásban, az udvaron, a földszinti hátsó három szobában »ortodox« szegény zsidók: galíciai öltözetet viseltek nagy rokonsággal, barátokkal, szigorúan megtartották a vallási parancsokat.”

| (Lakásbelső, könyvek) „Az »úriszobában« három üvegajtós szekrényben sorakoztak a könyvek. Anyám »könyvtára« már inkább csak dísz tárgy volt, a szalon berendezésének egyik kelléke, s emlék a múltból; a mahagóni szekrény ajtaját ritkán nyitogatták. Vagy három tucat vörös vászonba kötött »Egyetemes regénytár« adta ki a zömét anyám könyveinek; s aztán nagy csapat német regény. Kedvenc írója volt Rudolf Herzog, s kedvenc könyve ennek az írónak *Das grosse Heimweh* című regénye.”

| (A család társadalmi státusáról) „Nem volt »egyszerű« család, mert ilyen talán nincs is; összetett család volt, harag, szenvedély, érdekek kötöztek össze különféle vérű, hajlamú embereket... zord időkből és osztályokat elmosó viharos áradásban is valamilyen osztály feletti, erős kis közösségek. Bonyolult volt, polgárok voltak, s mikor én közöttük kezdtem élni, már eljutottak a polgári állapotnak veszedelmes, válságos életszakába.”

| (Társadalmi státust kifejező jelek) „A népiskola első osztályának könyvében két ábra mutatta be az »ír, úr, rí« szavaknál a különbséget az »úri emberek« és »egyszerű emberek« között. Megjelenésben úri emberek: köcsögkalap, pantalló, zsebre dugott kéz, karjáról sétabot lógott »ír«, mellette gatyás parasztyerek »rí«, ökölrel törli szeméit, s erre minden bizonnyal oka van.”

| (Életmód, események, az otthon) „Nem tartozom senkihez. Nincs egyetlen emberem, barát, nő, rokon, akinek társaságát hosszabb ideig bírnam; nincs olyan emberi közösség, céh, osztály, amelyben el tudok helyezkedni; szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok, s mindenütt hamarabb érzem otthon magam, mint polgárok között; anarchiában élek, melyet erkölcstelennek érzek, s nehezen bírom ezt az állapotot.” „A cipőszekrény birtokában mindenestre úgy vélekedtem, hogy megtettem a magamét, fölkészültem a komoly életre, s elláttam Lolát minden kényelemmel... A cipőszekrényt a szoba közepére állítottuk, elhelyeztük benne a három pár cipőt, s kezdődött a komoly élet.”

(Tárgyakban kifejezett etnicitás) „Az autó megmutatta a francia vidéki piacteret, az országutat, megmutatta a francia polgárisultság hosszú és nem éppen egyenes útját.... kezdtem megérteni azt az »európai« utat, melyet ez a mediterrán és nordikus fajtákból összezagyvált nép a Karolingok, Capetingek, Orleans-ok, Bourbonok és szalonkabátos polgárok vezetése alatt megjárt. A francia konventbe képviselőjüket, s megajándékozták az emberiséget az »emberi jog«-ok kátéjával, a civilizációval.” „Németország volt, ami mégis az otthon volt, túlhaladt azon a nagyon finom vonalon, határon, melynek »Közép-Európa« a neve.” „Szemtelenséggel bizalmaskodtak

körülöttem, különös öltönyeimmel, számukra érthetetlen nyelven nyomtatott könyveimmel, modoros fétiseimmel, a csontfeszülettel, a kis néger szoborral, a kaktusszal, melyet makacsul hordoztam magammal.”

A történelem eseményei átalakítják a tárgyak világát is. Márai 1949-ben elhagyta az országot, és ezzel még azokat a tárgyait is elveszítette, amelyek túléltek a Mikó utcai lakásának elpusztulását a világháború idején. Nem sokkal később ezt írja a naplójában: „Barátaim virágnyelven írják Pestről, hogy baráti kezek szorgalmasan és kegyes teremtő szándékkal lopják szét budai lakásomból az ottmaradt néhány könyvet, tárgyat”.²⁶

Az ember a hétköznapiakban is ragaszkodik kedvenc tárgyaihoz, legyen az funkcionális tárgy, szerszám, rituális tárgy vagy díszítőelem, a kényelem vagy az ünnep eszköze. Otthonunk tárgyai valamilyen módon az életvilágunk szerves részei, identitásunk támpontjai, fenntartói.²⁷ Az író Márainak természetesen gazdag és néhol fájdalmas leírásai vannak a személyes tárgyak világából. Az *Ég és Föld* című könyvében például ezt írja 1942-ben: „Kassai házunk előtt megyek el. [...] »Kiadó lakás« [...] Feltárja a nagy ebédlő ajtaját. A kiadó kéményseprő meghúzta magát a kerti szobákban, s a díszesebb, lakályosabb termeket szeretné kiadni. [...] Ez volt itt az ebédlő, oszlopos, boltíves, emelt magasabb részével, ahonnan lépcső vezetett le a nagy, barna fayence-kandallós alsó terembe. Innen nyílt a sötét szoba, apám hálója, titokzatos barlang, mintegy a törzsfő barlangja bölény-rajzokkal a falakon. Aztán a nagy, boltíves utcai, a szép padlózattal, a nemesvonalú mennyezettel, a könyvtár számára vágott fal mélyedésekkel. Mindez üres most, kiadó.”²⁸

A pusztulás veszélyének kitett tárgyak legbiztosabb megőrzője és egyszersmind a polgári életvilág maradandó emlékeztető helye a múzeum. A múzeumokba került tárgyaknak azonban különleges sorsuk van: „A múzeumi megőrzés révén a tárgyak metamorfózison mennek át: eredeti eszközfunkcióikat elvesztik, és helyette múzeumi folyamatok tárgyaivá válnak: sokoldalúan dokumentálják, őrzik, kiállítják, a nevelés és szórakoztatás eszközeivé teszik őket. Jelfunkcióik tehát átalakulva élnek tovább: részben megőrződnek, részben szegényednek, harmadrészt kiegészülnek.”²⁹

Az írók és néprajzkutatók sokszor utalnak a polgárság felemelkedésére és hanyatlására. Például Márai műveiben sokszor felteszi a kérdést: „kiveszett-e a polgári életérzés a tömegvilágban?”³⁰ Párhuzamként említhető Mándy Iván, aki műveiben az irodalomtörténészek szerint azért helyezi középpontba a tárgyakat, mert törekszik arra, hogy „megőrizzen egy letűnő félben lévő világot, amelynek a lenyomatát jellegzetes tárgyaiban és helyszíneiben kereshetjük.”³¹

Balogh Balázs és Fülemile Ágnes néprajzkutatók a kalotaszegi Bánffyhunad kisvárosi polgárosodásáról azt írják, hogy ott nem egy kicsi „paraszt város”-ról lehet beszélni: „Egy módos családból származó, köztisztelőben álló gazdának és feleségének otthonában járva, a polgárosodás mentalitásbeli, lakáskultúrában és viselkedésben egyaránt megmutatkozó nyomaait láttuk. [...] Örökölt nagy, furnérozott bútoraik,

26 | Idézi Mészáros Tibor: *i. m.* 21. – A naplóból 1949-ben kimaradt jegyzeteiből.

27 | Wilhelm Gábor: *Antropológiai tárgyelmélet*. Bp. 2016. 244. (Tabula Könyvek 13.)

28 | Márai Sándor: *A kassai polgárok*. Bp. 1942. 61.

29 | Gazda Klára: *i. m.* 17.

30 | Márai Sándor: *Napló (1945–1957)*. Washington. 2. kiadás, 1968. 151.; Uő: *Napló (1958–1967)*. Az író kiadása. Italy, 1968.

31 | Tamás Péter: *i. m.* 443.

porcelánjaik, tükreik a két világháború közötti polgári lakáskultúra hangulatát árasztják. [...] Ezt a prosperálásnak indult folyamatot akasztotta meg először az 1920-as impériumváltás”.³² Ezeket az első világháború előtti biztonságos polgári otthonokat így írja le az író Márai Sándor: „Egy szekrényben tartották »az« ezüstöt, mint a frigládákban a szent tekerceket. Ezt az ezüstöt köznapon soha nem használtuk, mint ahogy a damaszt asztalkendőket, a finom porcelánt sem használtuk: mindent megőriztünk, a ház titkos törvénye szerint, valamilyen érthetetlen és nehezen elképzelhető ünnepség számára, amikor majd huszonnégy személy részére terítenek.... De soha nem terítettek huszonnégy személy részére.....Természetesen érkeztek hozzánk is vendégek, s ilyenkor előszedték a szekrényből »az« ezüstöt és a damasztot, a porcelán és üveg műtárgyakat, s az ebéd, vagy a vacsora oly aggályos-gondos szertartások szerint zajlott le, mintha a jelen levők legnagyobb gondja nem is az étkezés és beszélgetés lenne, hanem egy bonyolult feladat véghezvitele: talán az, hogy ne kövessenek el társalgás közben semmiféle hibát, vagy ne törjenek el egy tányért, poharat.”³³

Material Culture in Márai Sándor's Work

Keywords: urbanization, modernization, literary text, material culture, material ethnography

The study is an attempt to present the object of the civic world with the methods of material ethnography. In East-Central European culture, civic urbanization starts late and is characterized by keeping the objects of peasant life and supplementing them with the products of urban industrialists, with new objects of bourgeois life: display cases, bookshelves, study room objects. Object names selected from the literary text show the lack of ethnographic analysis in the industrialized environment of the turn of the 20th century. Sándor Márai's outstanding literary activity is suitable for presenting the needs of urbanization and for attempting to reconstruct the process of peasant urbanization.

32 | Balogh Balázs–Fülemile Ágnes: *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen*. Néprajzi Tanulmányok. Bp. 2004. 108–109.

33 | Márai Sándor: *Az igazi*. Bp. 1941. 49. Idézi: Gyáni Gábor: *Polgári otthon és enteriőr Budapesten*. In: *Polgári lakáskultúra századfordulón*. Összeáll.: Hanák Péter. Bp. 1992.